

РЕПАРАЦІЇ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ФІЗИЧНИМ ТА ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

ЛИТВИН Наталія Анатоліївна - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри службового та медичного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

<https://orcid.org/0000-0003-4199-1413>

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.23>

Статтю присвячено комплексному аналізу репарацій за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам унаслідок збройного конфлікту, крізь призму принципу повного відшкодування шкоди (full reparation) та кодифікованої моделі міжнародної відповідальності держави. Обґрунтовано, що нормативним «каркасом» реалізації репарацій виступає Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, який закріплює обов'язок повного відшкодування та визначає базові форми його здійснення – реституцію, компенсацію і сатисфакцію, що можуть застосовуватися як окремо, так і в поєднанні. Реституцію розкрито як пріоритетний механізм відновлення «status quo ante», водночас наголошено на межах її застосовності в умовах масових руйнувань, тривалої окупації та безпекових ризиків, характерних для війни на території України. Компенсацію охарактеризовано як універсальну форму репарацій, здатну забезпечити відшкодування будь-якої шкоди, що піддається економічному обчисленню, включно з упушеною вигодою та витратами на доведення і документування втрат, із можливістю врахування інфляційних процесів і процентів для забезпечення реальної повноти відшкодування. Сатисфакцію визначено як форму реагування на нематеріальний і юридичний аспект шкоди, що охоплює визнання порушення, встановлення істини, відновлення гідності потерпілих та запобіжні заходи, які мають гарантувати, що подібні порушення не повторяться в майбутньому. Підкреслено практичне значення

поєднання зазначених форм для формування дієвих механізмів відновлення прав потерпілих осіб і забезпечення міжнародно-правової відповідальності за шкоду, завдану збройною агресією Російської Федерації.

Ключові слова: репарації, повне відшкодування шкоди, міжнародно-правова відповідальність, реституція, компенсація, сатисфакція, нематеріальна шкода, реабілітаційні заходи, психічне здоров'я, збройний конфлікт, російсько-українська війна.

Постановка проблеми

Тривала збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила масштабну та багаторівневу шкоду фізичним і юридичним особам – від руйнування житла, втрати життя і здоров'я, примусового переміщення та незаконного позбавлення свободи до знищення виробничих потужностей, втрати активів, розриву господарських зв'язків і припинення підприємницької діяльності. У таких умовах питання репарацій набуває не лише політичної, а передусім юридичної значущості, оскільки виступає інструментом реалізації принципу повного відшкодування шкоди (full reparation) та практичного відновлення порушених прав потерпілих. Водночас саме практична реалізація репарацій стикається з низкою проблем, що залишаються дискусійними в доктрині та неоднозначними в правозастосуванні. До них належать: визначення меж і пріоритетів між реституцією, компенсацією та сатисфакцією; критерії застосовності реституції

в умовах масових руйнувань і тривалої окупації; методологія обчислення компенсації, включно з упущеною вигодою; а також зміст сатисфакції як відповіді на нематеріальну шкоду, що проявляється у приниженні гідності, заподіянні моральних страждань, підриві довіри до права та відчуття безпеки. Додатково ускладнює ситуацію потреба поєднання міжнародно-правових стандартів із формуванням інституційних механізмів фіксації шкоди й перетворенням заявлених вимог на реальні форми відшкодування. Отже, актуальність наукового аналізу форм реалізації репарацій визначається необхідністю узгодити нормативну модель міжнародного права з практичними потребами захисту прав потерпілих в умовах війни, що триває на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Стаття ґрунтується на узагальненні сучасних доктринальних підходів до міжнародно-правової відповідальності та їх застосуванні до проблематики репарацій за шкоду, завдану фізичним і юридичним особам унаслідок збройного конфлікту. Теоретичним підґрунтям дослідження виступають праці зарубіжних науковців, які сформува-ли системне бачення природи міжнародно-протиправного діяння, принципу повного відшкодування шкоди та форм реалізації вторинних зобов'язань держави (І. Браунлі, Е. Вайлер, П.-М. Дюпюї, Дж. Кроуфорд, А. Папо, А. Пелле, В. Стоїка та ін.). Вони дозволяють обґрунтувати зв'язок між фактом порушення міжнародного зобов'язання і виникненням обов'язку повного відшкодування, а також окреслити структуру реституції, компенсації та сатисфакції як базових форм репарацій у логіці кодифікованої моделі відповідальності.

Метою статті є теоретико-правове обґрунтування репарацій як механізму реалізації принципу повного відшкодування шкоди та визначення змісту й особливостей застосування основних форм їх реалізації (реституції, компенсації та сатисфакції) щодо фізичних і юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу

У сучасному міжнародному праві питання репарацій за шкоду, спричинену збройними конфліктами, розглядається як один із ключових юридичних наслідків міжнародно-протиправної поведінки держави та інших суб'єктів, на яких може покладатися обов'язок з відшкодування. Концептуальною основою такого підходу є загальноновизнаний у міжнародному праві принцип повного відшкодування шкоди (full reparation), згідно з яким держава, відповідальна за міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана усунути його наслідки та забезпечити відшкодування завданої шкоди – як матеріальної, так і нематеріальної – у такому обсязі, який дозволяє максимально наблизити становище потерпілих осіб до того, що існувало б за відсутності порушення. Саме ця ідея лежить в основі підходу, закріпленого в Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року (Проект статей), де в ст. 31 сформульовано загальне правило про обов'язок відповідальної держави забезпечити повне відшкодування шкоди, заподіяної її міжнародно-протиправним діянням [2]. Акцентуємо увагу на тому, що для правозастосування принципово важливим є не лише проголошення загального обов'язку компенсувати наслідки порушення, а й визначення правових форм, через які цей обов'язок реалізується. У ст. 34 Проекту статей закріплено, що повне відшкодування шкоди здійснюється у формі реституції, компенсації та сатисфакції, окремо або в поєднанні [2].

У доктрині міжнародного права форми відшкодування традиційно тлумачаться як юридично визначені способи виконання обов'язку повного відшкодування, що впливає з міжнародної відповідальності. Такий підхід дозволяє розмежувати, з одного боку, матеріальне ядро зобов'язання (сам факт необхідності компенсувати шкоду), а з іншого – процедурно-інструментальний вимір (яким саме шляхом відновлюється порушене право, у якій формі й у якому обсязі). Важливо й те, що форми реалізації репарацій мають не лише компенсаторну, а й відновлювальну функцію. Показовим у цьому контексті є підхід міжнародних документів

«soft law», зокрема Основних принципів та керівних положень щодо права на правовий захист і відшкодування жертвам грубих порушень міжнародного права у сфері прав людини і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права від 16.12.2005 р. [1], які трактують репарації як комплекс заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків грубих порушень міжнародних стандартів прав людини й серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. У таких документах, поряд із реституцією, компенсацією та сатисфакцією, нерідко виокремлюються також реабілітація та гарантії неповторення, що підкреслює практичну багатокomпонентність репарацій.

У сучасних реаліях збройного конфлікту на території України наявність різних форм відшкодування набувають не лише теоретичної, а й безпосередньо прикладної ваги. Масштаб руйнувань цивільної інфраструктури, загибель і поранення людей, примусове переміщення населення, знищення житлового фонду, а також втрати бізнесу через пошкодження майна, окупацію територій чи припинення господарської діяльності формують багаторівневу структуру шкоди. Це означає, що юридична категорія репарацій повинна бути придатною для опису й обґрунтування різних форматів відшкодування, адекватних як природі порушень, так і можливостям їх відновлення. З урахуванням цього доцільно виходити з того, що форми реалізації репарацій у контексті збройного конфлікту виконують три взаємопов'язані функції:

- 1) відновлення порушеного становища (коли воно реально досяжне);
- 2) компенсація шкоди в грошовому або іншому вартісному вимірі (коли відновлення є неможливим або недостатнім);
- 3) визнання та символічне відновлення справедливості (коли порушення має нематеріальний характер і потребує сатисфакційних заходів – від офіційного визнання неправомірності до вибачень, меморіалізації, встановлення істини, гарантування неповторення).

Отже, форми реалізації репарацій за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам внаслідок збройного конфлікту, – це

юридично визначені способи виконання обов'язку відповідального суб'єкта забезпечити повне відшкодування матеріальної та нематеріальної шкоди, спричиненої порушенням норм міжнародного права, шляхом застосування реституції, компенсації, сатисфакції та суміжних відновлювальних заходів. Запропоноване визначення дозволяє, по-перше, узгодити термін «репарації» з міжнародно-правовою концепцією повного відшкодування, по-друге, коректно охопити як інтереси фізичних осіб, так і юридичних осіб, а по-третє, забезпечити логічну структуру подальшого викладу – через послідовний аналіз реституції, компенсації та сатисфакції як основних форм реалізації репарацій у зв'язку зі збройним конфліктом в Україні.

Реституція як форма реалізації репарацій за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам внаслідок збройного конфлікту. У системі міжнародно-правових засобів реалізації репарацій реституція традиційно розглядається як найбільш «природний» спосіб відновлення порушеного правового стану, оскільки її змістовним ядром виступає повернення до «status quo ante» – становища, яке існувало до вчинення міжнародно-протиправного діяння. У доктрині міжнародного права простежується відносна єдність щодо того, що реституція спрямована насамперед на фактичне і юридичне відновлення порушених прав та інтересів, а не на їх еквівалентне грошове заміщення. Саме тому вона логічно корелює з ключовою ідеєю репарацій – максимально можливим усуненням негативних наслідків порушення та відтворенням правового й соціального стану потерпілої сторони, який мав би місце за відсутності протиправної поведінки.

Класичне розуміння реституції в правовій науці охоплює відновлення «попереднього становища речей» та повернення незаконно вилученого майна або правового статусу. У межах такого підходу реституція часто описується як відшкодування в натурі, тобто через повернення конкретного об'єкта (речі, майнового права, статусу) або відновлення того стану, який існував до порушення. Поряд із цим у літературі інколи порушується питання про так звану «суб-

ституцію» – заміну знищеного чи пошкодженого майна іншим однорідним майном. Однак більш переконливим видається доктринальне тлумачення, відповідно до якого субституція не утворює самостійної форми, оскільки за своєю функцією вона або виступає різновидом реституції (коли дійсно спрямована на відновлення попереднього становища), або фактично наближається до компенсації (коли йдеться про вартісний еквівалент утраченого) [3].

Нормативна рамка реституції як форми реалізації репарацій найбільш системно відображена в Проекті статей. У ст. 35 цього акта реституція визначається як відновлення становища, яке існувало до вчинення міжнародно-протиправного діяння [2]. Принципово важливо, що реституція у цій логіці постає не як «опція», а як пріоритетний механізм відновлення – настільки, наскільки він є можливим і адекватним природі завданої шкоди. Такий підхід концептуально підтримується й у міжнародній судовій практиці, де обов'язок відновити попередній стан неодноразово підкреслювався як базовий стандарт повного відшкодування. Водночас міжнародне право не абсолютизує реституцію. Проект статей прямо встановлює межі її застосування: реституція не здійснюється, якщо вона матеріально неможлива, або якщо її здійснення покладає на відповідальну сторону тягар, явно непропорційний вигоді від отримання реституції порівняно з компенсацією. Ці два обмежувачі мають принципове значення для сучасних збройних конфліктів, де шкода часто набуває масштабів, що об'єктивно ускладнюють або унеможливають «повернення назад» у буквальному сенсі. Для збройного конфлікту на території України така проблематика є особливо наочною. Масове руйнування житлового фонду, знищення інфраструктури, мінування територій, тривала окупація окремих районів, а також насильницьке переміщення населення й випадки незаконного позбавлення свободи формують ситуацію, коли реституція як відновлення попереднього стану є водночас бажаною й часто складною для реалізації. Наприклад, повернення особи до місця проживання або відновлення її майнових прав може бути

ускладнене не лише фізичним знищенням об'єкта (житла, підприємства), а й факторами безпеки, відсутністю доступу до території, руйнацією інфраструктури, а іноді – психологічною неможливістю повернення жертви в простір, пов'язаний із травматичними подіями. У цьому сенсі критерій «матеріальної неможливості» доцільно тлумачити не вузько – як виключно фізичну втрату чи невідновлюваність об'єкта, – а ширше, з урахуванням реальних безпекових, інфраструктурних, соціально-психологічних і правозастосовних обставин збройного конфлікту, які об'єктивно унеможливають або роблять неприйнятним повернення потерпілих до довоєнного стану навіть за формальної збереженості відповідного майна чи правового титулу.

У документах «м'якого права» реституція також розглядається як багатокомпонентний інструмент повернення потерпілого до попереднього стану. Зміст реституції охоплює не лише повернення майна, а й відновлення свободи, юридичних прав, громадянства, сімейного статусу, документів, можливості проживання на попередньому місці та права на працю. Це розуміння є особливо релевантним для України, де масштаб внутрішнього переміщення та порушення звичних соціальних зв'язків актуалізує реституційний компонент у вигляді відновлення правового статусу особи, доступу до документів і реєстраційних даних, а також забезпечення можливості повернення – добровільного, безпечного й гідного – до місць проживання після припинення активних бойових дій або деокупації територій.

Важливо підкреслити, що реституція в контексті репарацій за шкоду, завдану збройним конфліктом, не обмежується лише фізичними особами. Юридичні особи як суб'єкти права також можуть бути потерпілими від порушень міжнародного права – через незаконне вилучення активів, захоплення підприємств, знищення виробничих потужностей, блокування господарської діяльності або примусову «перереєстрацію» бізнесу на окупованих територіях. У таких ситуаціях реституційний вимір може включати повернення незаконно вилучених матеріальних активів (обладнання, тран-

спортних засобів, складських запасів), відновлення корпоративних прав, скасування незаконних «рішень» окупаційних адміністрацій, а також відновлення можливості законного використання майна. Для економіки України та її післявоєнного відновлення це має принципове значення, оскільки реальне повернення виробничих активів і відновлення господарської діяльності нерідко є більш ефективним способом усунення шкоди, ніж суто вартісна грошова компенсація.

Отже, реституцію в межах досліджуваної проблематики доцільно визначати як комплекс юридичних і фактичних заходів, спрямованих на відновлення порушеного стану прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у максимально наближеному до довоєнного формату. Реституція як форма реалізації репарацій внаслідок збройного конфлікту охоплює, зокрема: повернення незаконно вилученого майна, поновлення володіння й користування об'єктами власності, відновлення юридичного статусу особи, повернення документів та реєстраційних даних, скасування незаконних актів, що породили правові наслідки, а також інші заходи, спрямовані на реальне відновлення порушених прав. Разом із тим реституція не може розглядатися як універсальний механізм, придатний для кожної ситуації воєнної шкоди. Її застосування завжди обмежується критеріями можливості та пропорційності, а у значній частині випадків – особливо за масового руйнування, загибелі людей, втрати житла чи остаточного знищення підприємств – вона об'єктивно переходить у площину компенсаційного відшкодування.

Компенсація як форма реалізації репарацій за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам внаслідок збройного конфлікту. У системі міжнародно-правових засобів реалізації репарацій компенсація обґрунтовано посідає провідне місце, оскільки саме вона найчастіше стає тим універсальним механізмом, який дозволяє забезпечити відшкодування шкоди в ситуаціях, коли відновлення попереднього стану є неможливим або недостатнім. На відміну від реституції, що орієнтована на відтворення «status quo ante», компенсація має виразну вартісну природу і по-

лягає в наданні потерпілій особі грошового (або іншого економічно оцінюваного) еквівалента завданої шкоди. Практика постконфліктного врегулювання переконливо демонструє, що у випадках масових порушень і масштабних руйнувань саме компенсаційні механізми стають домінуючим способом практичної реалізації репарацій, насамперед щодо фізичних осіб, а також юридичних осіб, які зазнали втрат внаслідок війни.

У доктрині міжнародного права компенсація традиційно визначається як форма фінансового відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням, у тій частині, у якій шкода не була усунута шляхом реституції. Такий підхід кореспондує і з логікою Проекту статей, де закріплено правило: відповідальна держава зобов'язана компенсувати шкоду настільки, наскільки вона не відшкодовується реституцією [2], причому компенсація охоплює будь-яку шкоду, що піддається фінансовому обчисленню, включно з упущеною вигодою, за умови її належного встановлення. Водночас у науковій літературі справедливо підкреслюється, що співвідношення реституції й компенсації не завжди має механічний характер: ці форми можуть застосовуватися не лише послідовно, а й комбіновано, коли відновлення порушених прав можливе лише частково, а решта втрат підлягає грошовому відшкодуванню у вигляді відповідного економічного еквівалента. У реаліях України зазначене співвідношення набуває особливої практичної гостроти, оскільки реституція часто є або об'єктивно нездійсненою, або не здатна забезпечити повноту відшкодування. За таких умов компенсація стає не «другорядною альтернативою», а ключовою формою реалізації репарацій, що дозволяє забезпечити відшкодування шкоди навіть тоді, коли повернення речей, відновлення житла чи повернення контролю над активом фізично неможливі або потребують тривалого часу та надмірних ресурсів.

Зміст компенсації в міжнародному праві охоплює широкий спектр втрат, що мають економічно оцінюваний характер. З урахуванням підходів, сформованих у міжнародному праві, до сфери компенсації можуть бути віднесені, зокрема: матеріальна шкода

(втрата, знищення або пошкодження майна; витрати на відновлення; додаткові витрати, спричинені порушенням); упущена вигода (втрачені доходи, зірвані контракти, неможливість здійснювати господарську діяльність); шкода життю та здоров'ю, що має економічний вимір (витрати на лікування, реабілітацію, довготривалу медичну допомогу, протезування, психологічну підтримку); моральна шкода в тій частині, у якій вона визнається такою, що підлягає грошовій оцінці в межах відповідних компенсаційних схем; витрати на юридичну та експертну допомогу, включно з витратами на документування шкоди та встановлення її розміру.

Окремої уваги заслуговує питання так званої реабілітації потерпілих осіб, яку інколи пропонують виділяти як самостійну форму відшкодування. З практико-орієнтованої позиції більш переконливим видається підхід, за яким реабілітаційні заходи (медичні, психологічні, соціальні, юридичні послуги) мають чітку вартісну складову, а тому за своєю природою є різновидом компенсації в натуральній формі. Для реалій російсько-української війни цей елемент набуває особливої значущості, оскільки масштаб травм, інвалідизації, посттравматичних станів і потреби в довготривалій підтримці зумовлює необхідність таких компенсаційних програм, які виходять за межі разової грошової виплати та можуть реалізовуватися через забезпечення доступу до лікування, протезування, психологічної допомоги, соціальної адаптації та правового супроводу.

Водночас компенсація як форма реалізації репарацій не повинна змішуватися з ідеєю «покарання» відповідальної держави. Її основне призначення полягає не в застосуванні штрафної санкції, а у відновленні порушеної рівноваги шляхом надання потерпілій особі економічного еквівалента завданої шкоди. Саме тому міжнародно-правова логіка компенсації підкреслює її відновлювальний характер: вона має відшкодовувати реальну шкоду і встановити втрати, а не створювати каральний надлишок. Акцентуємо, що компенсаційний механізм може містити додаткові елементи, які забезпечують фактичну повноту відшкодування, а не лише

формальне присудження суми. Зокрема, під час визначення розміру компенсації можуть враховуватися інфляційні втрати, проценти за прострочення, витрати на фіксацію та доведення шкоди (експертизи, оцінки, правова допомога), а також інші обґрунтовані витрати, без покриття яких відшкодування залишалось б неповним.

Отже, компенсацію доцільно визначити як універсальну форму реалізації репарацій, що забезпечує відшкодування будь-якої шкоди, придатної до економічної оцінки, у випадках, коли реституція є неможливою, неповною або непропорційною.

Сатисфакція як форма реалізації репарацій за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам внаслідок збройного конфлікту. У структурі репарацій сатисфакція посідає особливе місце, оскільки спрямована на відшкодування нематеріальної шкоди, яку неможливо або недостатньо ефективно компенсувати шляхом реституції чи суто грошової компенсації [4; 5]. Її зміст полягає не у вартісному еквівалентуванні втрат, а у відновленні порушеної справедливості в символічному, моральному та правовому вимірах, що охоплює визнання порушення, підтвердження його протиправності, публічне встановлення істини, відновлення гідності потерпілих та формування гарантій недопущення повторення відповідних порушень у майбутньому. У контексті збройного конфлікту сатисфакція набуває підвищеної ваги, адже воєнна шкода майже завжди містить компонент, який виходить за межі майнових втрат і торкається людської гідності, психічного здоров'я, соціальних зв'язків, репутації та довіри до правопорядку.

У доктрині міжнародного права сатисфакцію прийнято розглядати як форму репарацій, що надається у відповідь на моральний, немайновий або юридичний аспект шкоди. Вона охоплює широкий спектр дій – від офіційного визнання факту правопорушення й висловлення жалю до вибачень, декларативного підтвердження порушення судовим рішенням, проведення ефективного розслідування, притягнення винних до відповідальності, а також надання запевнень щодо неповторення аналогічних діянь. Таким чином, сатисфакція не зводиться до

«ввічливої» дипломатичної формули чи символічного жесту, а становить комплексний юридичний інструмент, який покликаний компенсувати ті наслідки порушення, що мають ціннісний характер і пов'язані з посяганням на особисту та колективну гідність, правовий статус і репутаційні блага.

Нормативне закріплення сатисфакції як форми репарацій відображене в Проєкті статей, де визначено, що відповідальна держава має надати сатисфакцію за завдану шкоду настільки, наскільки вона не компенсується реституцією та компенсацією [2]. У цій моделі сатисфакція виконує функцію «закриття» нематеріального компонента шкоди, який не піддається повному відновленню матеріальними засобами. Водночас міжнародне право встановлює й межі такої форми репарацій: сатисфакція не повинна бути непропорційною заподіяній шкоді та не може набувати форми, що принижує відповідальну сторону. Це обмеження є принциповим для збереження балансу між потребою в справедливості й вимогами правової коректності засобів відновлення порушених прав.

Змістовно сатисфакція може реалізовуватися через різні інструменти, які в міжнародній практиці розглядаються як належні форми нематеріального відшкодування. До них, зокрема, належать: визнання протиправності діяння та самого факту порушення; офіційне вибачення або публічне висловлення жалю; спростування неправдивої інформації та відновлення репутації; скасування незаконних актів чи рішень, що породили негативні юридичні наслідки; судова декларація про порушення; встановлення істини щодо обставин вчинення правопорушення; а також кримінальне переслідування і покарання винних осіб, якщо саме безкарність виступає фактором поглиблення нематеріальної шкоди. Для збройних конфліктів характерним є також посилення сатисфакційного елементу через заходи, спрямовані на пошук зниклих, ідентифікацію тіл загиблих, повернення депортованих або примусово переміщених осіб, що безпосередньо пов'язано з відновленням людської гідності та права сімей знати долю своїх близьких.

Сатисфакція є особливо значущою, коли мова йде про потерпілих від грубих по-

рушень міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів у сфері прав людини. У таких ситуаціях шкода майже неминуче включає компонент моральних страждань, приниження гідності, тривалих психотравмуючих наслідків, втрати відчуття безпеки та справедливості. Відповідно, навіть повне відшкодування матеріальних збитків не забезпечує відновлення порушеного правового й морального порядку без офіційного підтвердження неправомірності діянь, встановлення істини та реалізації механізмів відповідальності. Саме тому сатисфакція функціонально доповнює компенсацію і реституцію, формуючи комплексний характер репарацій.

У контексті збройного конфлікту на території України значення сатисфакції має не лише теоретичний, а й виразний прикладний вимір. З огляду на масштаби страждань цивільного населення, випадки насильства, незаконних затримань, катувань, депортацій, обстрілів цивільних об'єктів та руйнування соціальної інфраструктури, суспільний запит на сатисфакцію проявляється у вимозі публічного визнання факту порушень, їх офіційного засудження, ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності. Для багатьох потерпілих сатисфакційний ефект полягає не стільки в отриманні грошової суми, скільки в тому, щоб держава-агресор та інші причетні суб'єкти несли юридичні наслідки у вигляді встановлення відповідальності й підтвердження протиправності заподіяної шкоди. У цьому сенсі сатисфакція виконує роль «правового визнання» болю та втрат, які не можуть бути зведені лише до економічних показників.

Важливим є також те, що сатисфакція може стосуватися не лише фізичних, а й юридичних осіб, хоча її зміст у такому випадку має свою специфіку. Юридичні особи як потерпілі від збройного конфлікту можуть зазнавати нематеріальної шкоди у вигляді втрати ділової репутації, неправомірної «легалізації» захоплених активів через псевдорішення окупаційних адміністрацій, дискредитації бренду, примусового «перепідпорядкування» підприємств або неправдивих публічних звинувачень,

що створюють тривалі негативні наслідки для господарської діяльності. У таких ситуаціях сатисфакція може включати офіційне спростування, визнання незаконності відповідних актів і процедур, декларативне підтвердження порушення прав власності та комерційної автономії, а також відновлення юридичного статусу й ділової репутації потерпілої юридичної особи.

Окрему наукову дискусію викликає питання гарантій і запевнень неповторення. У частині підходів їх розглядають як елемент сатисфакції, оскільки ці заходи спрямовані не на майнове відшкодування, а на відновлення нематеріальних благ – насамперед довіри до права, відчуття безпеки та впевненості в тому, що аналогічні порушення не повторяться. Водночас у певних документах ці заходи виокремлюються як самостійний елемент репарацій. З позицій внутрішньої логіки сатисфакції більш переконливим є функціональний підхід: гарантії неповторення, будучи зорієнтованими на майбутнє, водночас виконують сатисфакційну місію, адже забезпечують символічне та правове відновлення для потерпілих, підтверджуючи, що порушення не буде нормалізовано й не повториться. Для України цей вимір має особливу актуальність, оскільки відновлення порушених прав і реалізація компенсаційних програм не можуть бути повноцінними без довготривалої безпекової та інституційної перспективи, яка реально унеможливає повторення аналогічних злочинів з боку Російської Федерації.

У підсумку сатисфакцію доцільно розглядати як невід'ємну форму реалізації репарацій, спрямовану на нематеріальний компонент шкоди, яка виникає внаслідок збройного конфлікту та порушень міжнародного гуманітарного права. Вона не має самостійної «ціни» в грошовому сенсі, однак забезпечує відновлення правової справедливості через визнання порушення, встановлення істини, відновлення гідності потерпілих, засудження протиправної поведінки та вжиття заходів, що гарантують неповторення. Водночас сатисфакція не замінює компенсацію чи реституцію, а доповнює їх, забезпечуючи комплексність репараційного механізму

для фізичних і юридичних осіб, які зазнали шкоди внаслідок збройного конфлікту.

Висновки

Проведений аналіз засвідчує, що репарації за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам унаслідок збройного конфлікту, у сучасному міжнародному праві постають як комплексний механізм реалізації принципу повного відшкодування шкоди (full reparation). Такий механізм має не лише компенсаційну, а й відновлювальну спрямованість та реалізується через сукупність взаємопов'язаних форм, серед яких базовими виступають реституція, компенсація та сатисфакція. Реституція зберігає пріоритетне значення як спосіб відновлення порушеного становища «status quo ante», однак її застосування об'єктивно обмежується критеріями можливості та пропорційності, що особливо проявляється в умовах масштабних руйнувань. У таких випадках провідну роль набуває компенсація як універсальна форма репарацій, здатна забезпечити відшкодування будь-якої економічно оцінюваної шкоди, включно з упущеною вигодою та витратами на доведення й документування втрат. Водночас сатисфакція виконує незамінну функцію відновлення нематеріального виміру справедливості, охоплюючи визнання порушення, встановлення істини, відновлення гідності потерпілих, а також інші заходи, які забезпечують належну правову реакцію на грубі порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів у сфері прав людини.

З огляду на реалії збройного конфлікту на території України, ефективна реалізація репарацій потребує поєднання зазначених форм у межах цілісного підходу, що враховує багаторівневий характер заподіяної шкоди та різну природу порушених благ – майнових і немайнових. Особливого значення набуває також інституційний вимір відшкодування, зокрема гарантії неповторення, без яких репараційні механізми не можуть забезпечити ані стійкого відновлення прав, ані довготривалої довіри до права та безпеки. Таким чином, комплексність репарацій є необхідною передумовою належного відновлення прав і законних інтересів

SUMMARY

The article is devoted to a comprehensive analysis of reparations for damage caused to individuals and legal entities as a result of armed conflict, through the prism of the principle of full reparation and the codified model of international state responsibility. It is argued that the normative «framework» for the implementation of reparations is the 2001 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, which establishes the obligation of full reparation and defines the basic forms of its implementation – restitution, compensation, and satisfaction, which can be applied separately or in combination. Restitution is revealed as a priority mechanism for restoring the status quo ante, while the limits of its applicability in conditions of mass destruction, prolonged occupation, and security risks characteristic of the war in Ukraine are emphasized. Compensation is characterized as a universal form of reparation capable of providing

compensation for any damage that can be calculated in economic terms, including lost profits and the costs of proving and documenting losses, with the possibility of taking into account inflation and interest to ensure real full compensation. Satisfaction is defined as a form of response to the non-material and legal aspects of damage, covering recognition of the violation, establishment of the truth, restoration of the dignity of the victims, and preventive measures to ensure that similar violations do not recur in the future. The practical significance of combining these forms to create effective mechanisms for restoring the rights of victims and ensuring international legal responsibility for the damage caused by the Russian Federation's armed aggression is emphasized.

Keywords: reparations, full compensation for damage, international legal responsibility, restitution, compensation, satisfaction, non-pecuniary damage, rehabilitation measures, mental health, armed conflict, Russian-Ukrainian war.

потерпілих осіб та утвердження міжнародно-правової відповідальності за шкоду, завдану збройною агресією Російської Федерації.

Література

1. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2005 № 60/147. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-08/N0549642.pdf?utm_source=.com (дата звернення: 25.01.2026)

2. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. URL: <https://www.trans-lex.org/790600> (дата звернення: 30.01.2026)

3. Stoica V. Remedies before the International Court of Justice. A Systemic Analysis. Cambridge University Press, 2021. 288 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108855006.009> (дата звернення: 25.01.2026)

4. The Right to a Remedy and Reparation for Gross Human Rights Violations. A Practitioners' Guide. Revised Edition, 2018. 331 p. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2018/11/Universal-Right-to-a-Remedy-Publications-Reports-Practitioners-Guides-2018-ENG.pdf> (дата звернення: 25.01.2026)

5. Wyler E., Papaux A. The Different Forms of Reparation: Satisfaction. The law of international responsibility. Oxford: Oxford Univ. Press, 2010. P. 623 – 637. URL: <https://repository.graduateinstitute.ch/record/7802> (дата звернення: 25.01.2026)